

Bie Bart in de rie (deel 1)

Duitsers op de Noordelijke Veluwe
door F. Stoffels

De uitdrukking 'Kom mar bie Bart in de rieë', waar een verhaaltje aan vast zit, geldt als een staaltje van typisch Nunspeetse humor. In dit artikel wordt uit de doeken gedaan hoe Nunspeets dit grapje wérkelijk is.

Mijn oudst bekende voorvader van vaderszijde was Henderik Stoffelsen (ook als *Hendrik Stoffelse* en *Hendrik Stoffelsen* geschreven). Hij werd omstreeks 1705, maar enkele jaren eerder of later is ook goed denkbaar, geboren te 'Hemmerde'. Hij stierf aan het eind van juli 1770 in Hierden. De begrafenis geschiedde in Harderwijk op maandag 30 juli 1770, en wel aldus: "*Hendrik Stoffelse uijt Hierden, op het kerkhof met al de klokken*". Deze aanduiding kan op een zeker aanzien duiden. Hierbij komt, dat volgens de archivaris van Harderwijk Hierdenaren vaak anoniem werden begraven: de 'stadse' Harderwijkers vonden het niet de moeite waard de namen van de 'boerse' buurdorpelingen op te tekenen.

Na een ondertrouw op zaterdag 3 juni was Henderik op zondag 2 juli 1741 te Hierden met de nog jonge weduwe Gerritien Cornelis Verhoeff getrouwd. Hun nazaten vestigden zich onder meer in Hoophuizen en Nunspeet, en trokken vervolgens naar Elburg. Van hieruit verspreidden ze zich over heel het land.

Henderik en Gerritien waren in Hierden de eigenaars van "een Camp saaij-land" genaamd *De Vinkencamp*. Na Gerritiens dood deed de familie het landgoed formeel van de hand. *De Vinkencamp* werd op zaterdag 1 augustus 1778 tijdens een publieke veiling verkocht. In de laatste jaren vóór de verkoop was *De Vinkencamp* gepacht door Gerritiens oudste zoon Hendrik Petersen.

Jammer genoeg heb ik het stuk land nog niet op oude kaarten kunnen vinden. Een mogelijke, kleine aanwijzing heb ik wel. Misschien is *De Vinkencamp* het pand 929 uit de volkstelling van Harderwijk die omstreeks 1830 gehouden werd. In dat pand woont dan Willem Hendriksen ver Hoef. Hij is een zoon van Hendrik Petersen, die *De*

*Hemmerde in
Noordrijnland-
Westfalen, Gasthaus.*

Vinkencamp tot (zeker) 1778 had gepacht.

Hemmerde(n) is de naam van twee plaatsjes in West-Duitsland, beide gelegen in het Roergebied. *Hemmerden* vinden we tussen Mönchengladbach en Grevenbroich, ten zuidwesten van Dusseldorf, en *Hemmerde* ligt in de driehoek Hamm-Dortmund-Soest, juist boven het Sauerland. Heeft de familie Stoffels een Duitse oorsprong?

Het heeft er alle schijn van.

Soldaten en andere immigranten

In het navolgende stel ik u enkele interessante tijd- en streekgenoten van Henderik voor, mensen uit Duitse gebieden die op de Noordelijke Veluwe neerstreken. Henderik zal hen wel gekend hebben of tegengekomen zijn. Fantaseer je iets verder, dan kun je je afvragen of ze misschien samen naar de Noord-Veluwe optrokken, of op grond van elkaars aanstekelijke verhalen. Het laat in elk geval zien dat Henderik niet als eenling naar de Nederlanden kwam.

Toch lijkt de stroom buitenlanders - bijna altijd uit een Duitse regio - ná Henderiks tijd, in de tweede helft van de achttiende eeuw veel groter te zijn geweest. Met name in Harderwijk en Elburg vonden toen kleine invasies plaats. Vaak had dit een militaire achtergrond: soldaten die onder (dreiging van) oorlogsomstandigheden in garnizoenen lagen. Het aantal Duitsers dat op grond van een andere beroepsvaardigheid zich op de Noord-Veluwe vestigde, bijvoorbeeld in de landbouw, ziet er kleiner uit.

Bij dit alles moet bedacht worden dat 'Duitsers' - Duitsland bestond niet, het was een lappendeken van losse gebieden - veelal als seizoenarbeider kwamen: elk jaar gingen ze heen, en weer terug. De daadwerkelijke blijvers waren in de eerste helft van de achttiende eeuw in elk geval nog gering in getal.

Anderen kwamen als koopman of marskramer, maar hadden om deze reden geen belang bij vestiging in een dunbevolkt gebied. Blijft over: een selecte groepje Duitsers dat zich met een agrarische achtergrond in Nunspeet en omstreken vestigde. Waarschijnlijk volgden zij veelal het spoor van de aloude Hessenweg, die vanuit Duitsland over Arnhem naar Harderwijk voerde, en dwars door Hierden liep.

Een bekend voorbeeld is marskramer Adriaan de Kremer uit Munsterland, die in 1674 door herbergier Jan Buntman en diens vrouw op gruwelijke wijze werd vermoord in De Trompet.

Johann Heinrich Schiebe (±1725-na 1762)

Laat ik beginnen - in een eigenlijk willekeurige volgorde - u voor te stellen aan Jan Hendrik Schijbe (Schebe, Schieve; roepnaam: Henrik). Omstreeks 1725 zal hij zijn geboren, in het 'land van Hessen', en wel in het plaatsje 'Wessenburg' (Hierden) of 'Messenburg' (Nunspeet). Als ik zijn zonder twijfel vernederlandste naam terugvertaal naar het Hoogduits, dan kom ik uit op Johann Heinrich Schiebe.

In dat geval had Jan Hendrik een illustere naamgenoot: August Schiebe (1779-1851), een bekend schrijver op het gebied der handelswetenschappen. Deze Schiebe werd geboren in Straatsburg. Van 1831 tot 1850 was hij directeur van de handelsschool in Leipzig. Hij schreef enkele boeken: 'Die kaufmännische Korrespondenz', 'Kontorwissenschaft', en 'Lehre von der Buchhaltung'.

Jan Hendrik had overigens al eens, veel eerder, een naamgenoot op de Noord-Veluwe. In 1601 trouwde in Harderwijk een zekere Gabriel Schijve, 'soldaat onder kapitein Michael Haeck' en afkomstig uit 'Peninck'.

Zover als August schopte Jan Hendrik het niet, maar wel wist hij zich een weg naar de Noordelijke Veluwe te banen. Hier streek hij aanvankelijk neer in Nunspeet, misschien omstreeks 1750. Reeds ras had hij banden met het verderop gelegen Hierden aangeknoopt, zodat hij besloot daarheen te verhuizen.

Toch sloeg hij nog in Nunspeet een jongedame aan de haak: Aartien Driesen, vermoedelijk de in 1727 aldaar geboren dochter van Drees Tijmens en Marrytjen Aarts (die neef en nicht van elkaar waren). Op 3 september 1751 was het zover: Jan Hendrik en Aartien lieten zich te Nunspeet ter ondertrouw inschrijven. Voor de trouwerij zelf togen ze naar zijn woonplaats Hierden, voor een bruiloft op 26 september. Pas een jaar later, op 4 september 1752, liet Jan Hendrik zich kerkelijk overschrijven van Nunspeet naar Hierden. Daar deed Aartien belijdenis, op 31 december 1752.

Blijft over: de vermelding van hun kinderen, vier in getal. De eerste drie werden gedoopt in Hierden: Aart in 1754, wederom een Aart in 1755, en Hannis, uit 1759. Het jongste, een dochtertje, werd ten doop gehouden in Harderwijk: Aartje, in 1762. En hiermee sluit ik de familie 'Schiebe' af, met de opmerking dat aan de zeer Nederlandse namen der kinderen opvalt hoe snel en geruisloos deze 'Duitsers' in de Nederlandse samenleving opging. Dit valt trouwens bij vele van zijn soortgenoten op.

Marten Martensen (±1740-1796)

Een volgende Nederlandganger is Marten Martensen. Hij zag het levenslicht wat later, om en bij 1740, in de oude handelsstad Wesel (Wesel), gelegen aan de Rijn en bij de Lippe, op de route Arnhem-Emmerik-Duisburg. Behalve handelsstad was Wesel ook de plaats vanwaaruit heidekoeien in groten getale naar de Veluwe werden gedreven door speciale koeherders. De Veluwse boer was blij met de heidekoe, voor de mest en het vlees.

Wesel, op een prentbriefkaart verstuurd in 1917.

Waarschijnlijk woonde Marten aanvankelijk in Hierden. Want in deze plaats ging hij in ondertrouw met Hannesje (Hennesje, soms, maar waarschijnlijk fout: Jannetien) Jacobs, op 25 februari 1766. Een week later trouwde hij haar in Nunspeet, op 2 maart, want daar was Hannesje ter wereld gekomen.

Marten werd de vader van twee kinderen. Het eerste was Marten, in 1767 te Nunspeet geboren. Het tweede was, en dat is wel grappig, Jacob Martens van de Kaag (1774 Nunspeet). Geen spoor meer van een Duits verleden: Jacob nam in 1813 'Van de Kaag' als familienaam aan, in Elburg, waar hij terechtgekomen was. Hij trouwde hier in 1801 met Ba(r)tjen Koopman. En na vijf maanden lag hun zoon Marten in de wieg! Vermoedelijk overleed de oorspronkelijke Marten Martensen (en niet zijn zoon Marten uit 1767) op 9 april 1796 'onder Doornspijk'. De begrafenis werd evenwel te Nunspeet verricht. En er is dan sprake van 'erfgenamen'.

Johann Philipp Burchard (±1725-1783)

Vervolgens laat ik u kennismaken met een streekgenoot van 'Johann Heinrich Schiebe', te weten Jan Philip (Phillip, Philippus) Jansen Borghart. Z'n roepnaam was Philip. Ook hij kwam uit het 'land van Hessen', uit een plaatsje bij Kassel, in het Nederlands 'Hogenkerken' (Hochkirch? Hochkirchen?).

Ook Philips naam zet ik maar even over naar de mogelijke Hoogduitse oervorm, en dit brengt me tot Johann Philipp Burchard, zoon van Johann Burchard. 'Burchard' is een bestaande Duitse familienaam. In Oostenrijk en Zwitserland vind je nevenvormen als Burckhard en Burckhardt.

Ook Philip heeft een bekende naamgenoot: Johann Heinrich Burchard (1852-1912),

uit Bremen. Hij was een bekende Hamburger advocaat en senator. Zijn loopbaan sloot hij af met het burgemeesterschap van Hamburg.

Philip zal omstreeks 1725 zijn geboren. Mogelijk maakte hij langere omzwervingen door Nederland. Want hij trouwde in 1751 te Nunspeet met Gerrigje (Garritjen) Albertsz, die geboren was in Rouveen, een dorp onder Staphorst, vervolgens naar Harderwijk trok en nu in Nunspeet woonde.

“De ‘Pas van Rouveen’ was de toegangsweg naar Drente”, aldus Van Goor’s Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland uit 1942, “doch wegens de moerassige grond vaak onbetrouwbaar”. Ze “liep van Hasselt over Rouveen en Dikninge naar Ruinen”.

Noot redactie: In de volgende Mothoek het vervolg van dit artikel.